

**ТЕМА: АКТИВІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
СПИСОК АВТОРІВ:**

Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Бережницька У.Б.
Професор кафедри ПЕК, д. е. н.	Зелінська Г.О.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Войтків Л.С.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Метошоп І.М.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Андрійчук І.В.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Паневник Т.М.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Федорович І.В.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Хвостіна І.М.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Мельничук І.В.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Савко О.Я.
Доцент кафедри ПЕК, к. е. н.	Гобир І.Б.
Асистент кафедри ПЕК	Буй Ю.В.
Асистент кафедри ПЕК	Ящеріцина Н.І.

ЗМІСТ

1 Науково-прикладні засади активізації інституційних змін соціально-економічних систем в контексті забезпечення інноваційного розвитку	3
2 Підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності нафтогазових підприємств в умовах перманентних кризових явищ	14
Висновки	17

1 НАУКОВО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Проведені дослідження інституційних змін у політиці розвитку малого і середнього підприємництва показали, що найбільшу стійкість і опірність до економічних змін має інституційна основа економіки, проте впливати на її будову можна і варто через формування належного інституціонального середовища, яке є “найлояльнішим” до інституційних інновацій і через зміни інституційної структури здатне зміцнювати та якісно удосконалювати інституційний базис.

Визначено що, ключове завдання інституціонального середовища – створення сприятливого “мікроклімату”, умов для діяльності та розвитку системи, яку воно “обслуговує”, визначення напрямів подальших її трансформацій.

На основі умовної періодизації в часі процесів заснування та функціонування державних і недержавних організацій сприяння МСП *доведено* наявність проблем у формуванні інституціонального середовища розвитку МСП в Україні.

Зокрема, неодноразове (у 1995–2000 рр. та у 2011–2021 рр.) передання функцій спеціально уповноваженого органу з реалізації державної політики розвитку МСП (Держкомпідприємництва) Департаменту регуляторної політики та підприємництва Міністерства економіки України не підтверджує пріоритетність такої політики; відсутність фінансування Національної програми сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в Україні та неврегулювання статусу УФПП призвело до фактичного припинення його діяльності з 2011 р.; поодинокі, часто неузгоджені та необґрунтовані інституційні ініціативи у 2018–2020 рр. свідчать про відсутність єдиної визначеної політики розвитку МСП в нашій державі.

Рекомендовано враховувати позитивний досвід функціонування системи підтримки МСП протягом 2000–2011 рр., її розквіт у 2003–2005 рр., що дало

можливість розвинути інституційну структуру в регіонах України. Сьогодні, за умов переважання механізмів ринкового саморегулювання у політиці розвитку МСП, доцільно посилити роль держави для впорядкування, систематизації та удосконалення інституціонального середовища МСП в цілому.

Зазначено, що Україна має хороший шанс щодо підвищення конкурентоспроможності МСП всередині країни та на зовнішніх ринках збуту продукції завдяки важливому екзогенному чиннику – ратифікації у 2017 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Нині спостерігається деяке покращення стану обліку МСП, активізація й урізноманітнення програм і проєктів, спрямованих на розвиток МСП тощо.

Розвиваючись за експортно-сировинною моделлю, українська економіка довела безперспективність свого існування, особливо в умовах, коли світовий прогрес визначає штучний інтелект, робототехніка тощо. Орієнтація економіки на вищезгадану модель терпить фіаско. Стало очевидним, що не тільки виробнича сфера економіки, але й соціальна потребують нового механізму управління в державі. Сьогодні гостро постало перед суб'єктами господарювання питання про нові підходи щодо формування вмій та навичок персоналу.

Проведений аналіз структури ВДВ за останні роки показав зростання частки сільського господарства. Це підтверджує тезу, що Україна перетворилася з індустріально розвиненої країни, якою була раніше, на аграрно-індустріальну з низьким рівнем технологічного розвитку, відтак – і з низьким рівнем конкурентоспроможності на світовій арені, бо основну частку українського експорту становлять продукція сільського господарства та метали (57,9 % станом на кінець 2019 р., а в січні 2020 року вона збільшилася – до 58,1 %). Така тенденція не змінилася і упродовж 2021 року. Рисою сучасності стала залежність виробництва від кваліметричних характеристик робочої сили.

Досліджуючи соціальну сферу підприємств за видами економічної діяльності було виявлено однотипні особливості, які впливають на конкурентоспроможність персоналу. Серед них вагомими є психофізіологічні,

соціальні, моральні особливості працівників, організація праці, ступінь задоволеності її змістом. Могутнім системоутворюючим чинником конкурентоспроможності персоналу підприємства наразі виступає освіта.

Встановлено, що в умовах посилення кризових викликів не аби яке значення для інноваційного розвитку української економіки має привабливість країни з боку потенційних інвесторів та робочої сили. Аналізуючи дані про міграційну привабливість країн ствердно можна сказати, що Україна має найнижчий коефіцієнт міграційної привабливості в порівнянні з іншими країнами світу. Ще однією проблемою сучасного підприємства та його інноваційного поступу є необхідність формування дієвої, гнучкої мотиваційної системи, здатної заохочувати випереджальний розвиток людського потенціалу.

У держбюджетній роботі *досліджено* інноваційне та соціальне підприємництво в регіонах України, динаміку зміни інтегрального індексу здатності регіонів до соціального підприємництва, соціально-відповідального та інноваційно-активного бізнесу.

Встановлено, що приріст внеску соціальних підприємств у сталий розвиток повинен забезпечуватися сприятливим нормативно-правовим регулюванням їхньої діяльності на загальнодержавному рівні. Регіональні програми підтримки соціального підприємництва повинні враховувати ресурсні можливості кожного регіону, його розвиток, внутрішні та зовнішні особливості функціонування.

Для вивчення змін у соціально-економічному розвитку міст *рекомендовано* використовувати метод інтегрального оцінювання, оскільки такий підхід дає інформацію про загальний рівень розвитку міст з урахуванням широкого спектру чинників, що впливають на його рівень.

Для оцінювання рівня змін соціально-економічного розвитку Івано-Франківська *використано* набір показників, які, на нашу думку, найкраще описують цей розвиток. Їх було покладено в основу визначення комплексних показників соціально-економічного розвитку.

За результатами оцінки експертів результати обробляються методом попарного порівняння та встановлюються ваговий ефект кожної групи показників та ваговий коефіцієнт комплексних показників, тобто економічного та соціального розвитку.

Проведено прогнозування показника із використанням MS Excel за різноманітними типами апроксимуючої залежності та проведено оцінювання можливості використання тієї чи іншої моделі прогнозування, шляхом ранжування залежностей за критеріями, що характеризують достовірність та надійність отриманих прогнозів.

Остаточний результат оцінювання за розглянутими параметрами визначається як сумарний ранг, отриманий шляхом додавання часткових рангів. Мінімальна сума рангів відповідає максимально прийнятній моделі за всіма критеріями, що брали участь в оцінюванні.

Проведений прогноз зміни соціально-економічного розвитку свідчить, що у подальшому збережеться незначна тенденція до зростання, а саме ріст складе $I = 0,0446 \cdot \ln(6) + 0,099 = 0,17$, однак для збереження тенденції зростання соціально-економічного розвитку міста необхідно відновлювати та нарощувати промислове виробництво, впроваджувати інноваційні технології, підвищувати конкурентоспроможність продукції шляхом залучення інвестицій, створення нових робочих місць, оновлення, реконструкції та модернізації основних засобів, нарощення виробничих потужностей. Підвищити ефективність підприємств шляхом розширення ринку, збільшення експорту, сприяння впровадженню передових енерго- та ресурсозберігаючих технологій, використання альтернативних джерел енергії. Українська місцева влада не завжди може нормально виконувати свої функції через недостатність місцевих податків і зборів, брак коштів ставить у залежність місцеві бюджети від дотацій і субвенцій державного бюджету.

Як наслідок, необхідні також більші зусилля міст для залучення фінансових ресурсів шляхом участі у грантах і програмах та активнішого залучення місцевих жителів до вирішення соціально-економічних та

екологічних проблем, що забезпечить покращення їхнього добробуту та якості життя.

Фінансування програм розвитку може бути розширене за рахунок позик органів місцевого самоврядування. У багатьох країнах світу одним з альтернативних і важливих джерел фінансування місцевого економічного розвитку є муніципальні запозичення.

Проведений аналіз інвестиційно-інноваційної діяльності у Івано-Франківській області показав деяке скорочення обсягів фінансування витрат на наукові дослідження та розробки в області. Зростання обсягів інвестування відбулося за рахунок інноваційної діяльності промислових підприємств через придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, а також збільшилися обсяги фінансування прикладних досліджень та експериментальних розробок.

В середньому протягом досліджуваного періоду 2015-2019 рр. інноваційну діяльність впроваджували 28 підприємств в області, що у відсотковому відношенні складає 21,7% від загальної кількості обстежених підприємств. До підприємств, які найчастіше впроваджують інновації у виробництво належать підприємства діяльність яких пов'язана з текстильним виробництвом, виготовленням виробів з деревини, виробництвом паперу, поліграфічні роботи, виробництво одягу і шкіри, також вагому частку складає діяльність пов'язана з машинобудуванням, зокрема 22–30%. Найбільша частка інвестицій припадає на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Основним джерелом інвестицій у інноваційну діяльність підприємств області є власні кошти підприємств. До підприємств, які найбільше інвестували у інноваційну діяльність, належать організації, діяльність яких пов'язана з виготовленням продукції з деревини та її обробкою, виробництво напоїв, харчових продуктів, хімічної продукції та хімічних речовин. Підсумовуючи, варто зазначити, що інвестиційно-інноваційна діяльність в Івано-Франківській області знаходиться в процесі свого розвитку. Загалом в області переважає сільськогосподарське виробництво, частка

промислового виробництва є значно нижчою. Зниження показників інвестиційно-інноваційної активності в першу чергу пов'язане із невизначеними зовнішніми умовами, які впливають на фінансування інноваційної діяльності підприємництва.

Дослідження показали, що традиційні чинники економічного зростання, які спиралися переважно на мобілізацію ресурсів, нагромаджених за тривалий період економічного спаду, практично вичерпано, належних зрушень в структурі економічної системи, які перевели б національну економіку в режим зростання, яке ґрунтується на інноваційному творенні нових ресурсів, поки що не відбулося. Враховуючи це, нагальною постає проблема модернізації української економіки з метою підвищення технологічного рівня експорту та якісних характеристик вітчизняної продукції, яка постачається на внутрішній ринок, що необхідно для забезпечення конкуренції з імпортованими товарами не тільки за ціновими, але й за якісними характеристиками. Саме на виконання цього стратегічного завдання має бути спрямована інноваційна політика України.

Встановлено, що головними напрямками державного регулювання мають бути: економічний, політичний, соціальний, природно-економічний, науково-технологічний, культурно-ідеологічний. Зокрема, діяльність передбачатиме: формування державних програм соціально-економічного розвитку в розрізі кожного напрямку; визначення критично допустимих прогнозних значень для найбільш важливих показників, пріоритетних галузей економіки; створення інститутів, структурних підрозділів, організацій і установ та ін. Відповідно, увагу слід приділяти реалізації ключових завдань державного регулювання соціально-економічних процесів для успішного завершення перехідного етапу: 1) визначення принципів подальшої реалізації політики соціально-економічного розвитку на основі аналізу набутих досягнень; 2) встановлення стратегічних цілей для технологічного прориву; 3) довгострокове прогнозування соціально-економічного, науково-технічного й екологічного розвитку і факторів, які формують тенденції та зміни.

В умовах кризових процесів, фінансово-економічних зрушень, технологічних змін, соціалізації та інформатизації відбувається поступова трансформація традиційних раціоналістичних економічних концепцій та посилення впливу поведінкового аспекту в процесі прийняття рішень на всіх рівнях економіки.

Домінуючим в світі показником економічного зростання, загальної економічної активності нації, успішності, індикатором економічного здоров'я нації та стандартів життя починаючи з першої половини ХХ ст. є валовий внутрішній продукт (ВВП або ВРП). Лідерами України за рівнем ВРП на одну особу є м. Київ. Другу позицію стабільно займає Полтавська область, а третю у 2018-2019 рр. Дніпропетровська область, а у 2020 р. – Київська. Найнижчі позиції в рейтингу областей за рівнем ВРВ на одну особу закарпатська та Чернівецька області. Динаміка ВВП України протягом 2018-2020 рр. мала зростаючий характер і темп приросту за цей період склав 17,9%.

Суттєво розширити картину економічного розвитку покликані Індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК), Індекс людського розвитку (ІЛР), Індекс якості життя країн тощо.

У період з 1990 по 2020 роки значення ІЛР в Україні загалом зросло з 0,725 до 0,779, збільшившись на 7,4%. Аналіз показує, що в Україні, спостерігається незначне зростання ІЛР за 2015-2020 роки, що зумовило підвищення її рейтингу в міжнародному порівнянні з 78 до 74 місця. Країна протягом усього аналізованого періоду входить до групи держав з середнім ІЛР.

Рейтинг ІЛР України зумовлений значним відставанням за значенням ВВП на душу населення від провідних країн світу, низьким рівнем життя, несприятливою демографічною ситуацією, поганим станом здоров'я населення, несприятливим соціально-психологічним кліматом.

Якщо поведінка економічних суб'єктів формує індивідуальні результати функціонування, то їх сукупність може вплинути на як загальні показники економічного розвитку держави в цілому так і на інвестиційну привабливість її

регіонів. Значний вплив на прийняття інвестиційних рішень мають поведінкові фактори, а саме: упередження, емоції, пересторога, які набувають визначального значення в умовах війни, кризових явищ та світової пандемії. Поведінкові аспекти проникають у предмет дослідження складних економічних процесів і явищ, що вивчаються на мікро-, мезо-, макро- і мега- рівнях і займають там чільне місце разом із іншими, нагромадженими за багато століть розвитку економічної думки. Поведінкова економіка – це один із інструментів для пояснення можливостей ефективного прийняття економічних рішень певних суб'єктів та впливу цих рішень на економічні процеси, в тому числі і на інвестиційну привабливість регіонів.

Обгрунтовано, що ключовими соціально-поведінковими факторами інвестиційної привабливості визначено наявність кваліфікованої робочої сили, високий освітній рівень населення, відкрите та позитивне ставлення, ефективні трудові відносини.

В регіональному розрізі в Україні спостерігається значна диспропорція інвестиційної привабливості регіонів. Із значним відривом м. Київ є найбільш інвестиційно привабливим регіоном за всіма показниками. Привабливими для інвестора та, як наслідок, економічно розвиненими також виступають Дніпропетровська область та Київська область. Більшість регіонів України не мають суттєвих відмінностей в інвестиційній привабливості. Найменш інвестиційно привабливі Закарпатська область та Луганська область. Саме ці області потребують найбільшої допомоги з боку держави та приватних інвесторів, щоб стимулювати розвиток та інвестиційне зростання.

Поведінкова економіка дозволяє вирішити такі важливі проблеми як кризові явища економічної системи, безробіття, добробут населення, нестійкість цін, інфляційні процеси.

Підвищення інвестиційної привабливості потребує державної підтримки активізації процесів інвестування та вимагає системного підходу та врахування позитивного досвіду зарубіжних країн. Узагальнення світового досвіду країн, що сприяють інвестиційній активності, дозволило визначити перспективні

напрями підвищення рівня інвестиційної привабливості: формування довготермінової стратегії, яка зумовлює сталий соціально-економічний розвиток регіону; сприяння залученню іноземних інвестицій у виробництво експортної продукції; залучення інвестицій у пріоритетні види економічної діяльності; державна підтримка виробництв зі значним інноваційним потенціалом; забезпечення захисту прав інвесторів; запровадження пільгового оподаткування, надання пільгових інвестиційних кредитів; сприяння інноваційному розвитку.

Зміною до кліматичної політики стало прийняття Кіотського протоколу, який був введений в дію з 2005 року. Не зважаючи на усі позитиви Кіотського протоколу він мав ряд недоліків. Одним з основних недоліків було те, що не усі держави сумлінно його дотримувались, зокрема США так і не ратифікували Протокол незважаючи на те, що усі держави проголошували важливість боротьби зі зміною клімату. Тому на заміну Кіотського протоколу у 2015 році була прийшла Паризька угода. Обидва документи базуються на принципах “зеленої економіки”.

В якості матеріалів для дослідження використовувались статистичні дані Enerdata, Світового банку, Світової статистики, Євростату, Index Mundi, OECD, Statista, Міжнародного енергетичного агентства за 1999-2018 роки, а саме рівень викидів шкідливих викидів в атмосферне повітря: CO₂, SO₂, NO_x та параметри-фактори, такі як: енергоємність ВВП, рівень інвестицій, рентні платежі, щільність населення, споживання енергії тощо. Об’єктом дослідження є Франція як країна з високим рівнем економічного розвитку та Україна як країна з низьким рівнем економічного розвитку.

Застосовано кореляційний аналіз для визначення характеру та ступеня впливу соціальних, економічних, науково-інтелектуальних факторів на обсяг шкідливих викидів, таких як діоксид вуглецю, діоксид сірки та оксиди азоту. Дослідження базується на коефіцієнтах кореляції та детермінації (наближення), лінійних та нелінійних (квадратична, логарифмічна, обернена, степенева) функцій. Значення знака коефіцієнта кореляції дозволяє оцінити напрямок

впливу обраних факторів на результуючі показники (кількість викидів). Тип функції дозволяє зрозуміти природу впливу: якщо вона проста лінійна, то збільшення або зменшення показника відбувається рівномірно. Якщо він нелінійний, то ми отримуємо різні рівні прискорення або уповільнення зміни показника в залежності від зміни фактора.

Через глобальне потепління і постійно зростаючі потреби у паливно-енергетичних ресурсах нагального значення набуває виробництво енергії з поновлюваних паливно-енергетичних ресурсів (ППЕР).

Визначено, що одним із ключових етапів оцінювання ефективності використання поновлюваних паливно-енергетичних ресурсів у регіоні є визначення грошових потоків.

Оскільки реалізація інноваційно-інвестиційних проектів використання ППЕР сприяє зменшенню викидів шкідливих речовин, то при визначенні ефективності таких проектів слід враховувати потенційні можливості отримання дотаційних виплат державних, регіональних органів влади (територіальних громад) за покращення екологічної ситуації.

Потрібно зазначити, що ефективність інвестиційних проектів застосування ППЕР полягає також у зменшенні використання традиційних ПЕР (вугілля, газ, нафта та ін.).

Таким чином, *запропоновано* наступну послідовність розрахунку грошового потоку: 1) розрахунок вартості поновлюваного енергоресурсу; 2) визначення розміру дотаційних виплат органів влади залежно від потенційних обсягів зменшення викидів шкідливих речовин; 3) розрахунок вартості потенційного «вивільнення» традиційних ПЕР; 4) визначення експлуатаційних витрат на запровадження проекту використання ППЕР; 5) розрахунок прибутку від використання ППЕР; 6) розрахунок амортизаційних відрахувань, здійснюється згідно чинного податкового законодавства; 7) визначення прогнозованого грошового потоку .

З метою виявлення закономірностей впливу соціальних, екологічних, економічних, науково-інтелектуальних факторів на обсяги викидів шкідливих

речовин, таких як, вуглекислий газ, діоксид сірки та окис азоту щодо встановлення взаємозв'язку між рівнем економічного розвитку країни та її екологічною безпекою у роботі запропоновано відповідні методичні підходи, які передбачають виконання двох етапів .

На першому етапі дослідження визначаємо чи існує зв'язок між обраними факторами і результируючим показником, його характер і тісноту, що базується на визначенні коефіцієнтів кореляції, лінійних та нелінійних (квадратичних, логарифмічних, обернених, степенних) функцій.

Встановлення взаємозв'язків між різними чинниками економічного розвитку і параметрами, що характеризують екологічну обстановку, виконується з урахуванням кореляційного аналізу статистичних даних у межах феноменологічного підходу.

Величини коефіцієнтів кореляції дозволяють оцінити ступінь впливу вибраних факторів на результируючі показники. Якщо отриманий коефіцієнт кореляції менший як 0,5, то допускаємо, що обраний фактор не має впливу на результируючий показник. Якщо даний коефіцієнт більший ніж 0,5, то стверджуємо, що між фактором і результируючим показником існує зв'язок і тоді дані фактори залишаємо для подальшого аналізу. В свою чергу, тип функції дозволяє зрозуміти природу впливу: якщо вона проста лінійна, то збільшення або зменшення показника відбувається рівномірно. Якщо він нелінійний, то ми отримуємо прискорення або уповільнення зміни показника в залежності від зміни фактора.

На другому етапі використовуємо правило Стерджеса – це емпіричний метод, який широко використовується в описовій статистиці для визначення кількості класів. Вони повинні існувати в гістограмі частоти, щоб класифікувати набір даних, що представляє вибірку або сукупність. Це правило використаємо для визначення діапазону і групуванню країн у розрізі кожного діапазону (групи) у відповідності до рівня окремих показників. Відповідно формуємо групи країн у відповідності до рейтингу і тоді робимо висновки і рекомендації по отриманих результатах.

Від результатів, отриманих на 1–3 кроках цього підходу, залежить правильність вибудованого рейтингу. Тому в цьому дослідженні уточнено деякі специфічні особливості етапу підбору та оцінки: на скільки адекватно підібрані вхідні дані та встановлений їхній взаємозв'язок для продовження дослідження.

2 ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАФТОГАЗОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

У дослідженні параметризації факторного середовища підприємств нафтогазової промисловості, що обумовлює ризики невизначеності їх функціонування та розвитку детермінанти можна структурувати на первинні, які залежать від типу моделі, обраної для відображення реальної ситуації прийняття рішень (або, коротко, моделі прийняття рішення); кількості альтернатив, які охоплені моделлю; цільових показників (величин), відповідно до яких оцінюються альтернативи; цільової функції тощо, і вторинні, (соціально-економічні), які характеризують фактори рішення (суб'єктивні якості персоналу та об'єктивні обмеження зовнішнього середовища на умови діяльності трудового колективу).

Встановлено, що економічними детермінантами для нафтогазових підприємств є рівень монополізації ринку; система тарифоутворення для магістрального транспортування та зберігання вуглеводнів та рівень децентралізації в управлінні компанією.

Природний газ, як найбільш важливий вид палива на енергетичному ринку, має ряд переваг перед іншими енергоресурсами, зокрема низькі інвестиційні витрати, високу калорійність, найкращий CO₂ -баланс з усіх видів викопного палива, гнучко поєднується з технологіями, які використовують відновлювані джерела енергії. Споживання первинної енергії в Україні покривається за рахунок газу (36 %), вугілля (26 %), нафти (18 %) та ядерної енергії (17 %) . Такий стан залежності української економіки та домашніх

господарств від безперервного постачання природного газу потребує постійного моніторингу за системою тарифоутворення, та формування такої тарифної політики, яка б унеможливила (чи суттєво зменшувала) ризик «тарифного» майдану.

Так як проблема енергетичної бідності в країні є актуальною, то спонукає суспільство чутливо реагувати на зміни в ціноутворенні на природний газ та його постачання. З моменту запровадження дії закону «Про ринок природного газу» кілька разів в Україні діяв механізм PSO (Public Service Obligations) – регульованих цін у вигляді покладання спеціальних обов'язків на АТ «Нафтогаз України» та регіональні газозбутові компанії (РГК), який негативно впливав на розвиток ринкових відносин у сфері газопостачання. Зокрема, при використанні PSO існують корупційні, фінансові, економічні та репутаційні ризики. Світові механізми ціноутворення на природний газ у енергетичній практиці та в Європі визначаються ринком, в основному, відповідно до світових цін на нафту і за наявності опорного розрахункового періоду (6 – 9 місяців) є менш схильними до різких змін порівняно з коливаннями світових цін на нафту.

На газовому ринку, як і зрештою, на будь-якому іншому, ціну має визначати попит і пропозиція. Вільний газовий ринок сприяє росту конкуренції і зменшенню ціни. Однак, послуги з транспортування природного газу підлягають під дію механізму тарифоутворення, так як газові мережі є складними інженерними спорудами з підвищеними вимогами щодо надійності і ритмічності/безперервності їх роботи. При формуванні тарифів на розподіл природного газу не враховано фізичний стан багатьох лінійних ділянок газопроводів низького та середнього тиску та створення їх вартості за рахунок домогосподарств. В період всебічної цифровізації, існування циклічної (кругової) економіки, потребує докорінної зміни парадигма тарифоутворення на постачання енергоносіїв та виявлення закономірностей впливу цінової політики в енергетиці на соціум.

У дослідженні обґрунтовано, що для визначення рівня розвитку газового ринку, оцінки якісних і кількісних перетворень в процесах, їх впливу на тарифікацію послуг із газопостачання, проаналізовано взаємозв'язок між ризиками ведення господарської діяльності підприємств галузі та економічними процесами в країні. Обґрунтовано теоретичний підхід до формування тарифної політики держави в сфері газопостачання із врахуванням рівня цифровізації галузі в умовах циклічної економіки. Проведено аналіз наукових досліджень економічних детермінант. Обґрунтовано необхідність перманентного спостереження за системою тарифоутворення через високу залежність промислових об'єктів господарської діяльності та домашніх господарств від безперервного постачання природного газу за умов невизначеності та ризику, що на пряму має вплив на українську економіку.

При дослідженні економічних втрат газотранспортних підприємств при аваріях на газопроводах розглянуто вплив корозійного руйнування металу труб ЛЧ МГ на економічні показники діяльності газотранспортних підприємств.

У вартісному вираженні економічні втрати від відмов та аварій представлено за допомогою таких складових як прямі витрати, витрати на відновні заходи та непрямі витрати.

До прямих витрат відносять витрати на капітальні та поточні ремонти, пов'язані з ліквідацією причин аварій. До непрямих витрат відносять штрафи за недопоставлену продукцію через простой при ремонтах викликаних різноманітними причинами аварії (зокрема корозією металу труби), фактичні втрати продукції та зниження її якості, втрати потужності робочих та силових машин, витрати на технологічне обслуговування, недоамортизацію.

Витрати на відновні заходи включають капітальні вкладення (початкові та додаткові) на впровадження протиаварійних методів захисту та експлуатаційні витрати, які забезпечують нормальне функціонування основних засобів захисту.

Проблема аварійного відновлення супроводжується значним ростом витрат на ремонти та обслуговування газопроводів, породжує необхідність

пошуку та впровадження високовартісних заходів захисту та використання дефіцитних матеріалів. Однак слід зазначити, що їх впровадження веде за собою необхідність додаткових капітальних та поточних вкладень. Проте, витрачаючи додаткові кошти на засоби та заходи протиаварійного захисту скорочуємо прямі витрати від таких явищ як корозія і непрямі витрати, які в значній мірі перевищують прямі.

У результаті проведених досліджень встановлено, що

- аварії на трубопроводах призводять до значних щорічних витрат матеріальних, фінансових та трудових ресурсів;
- розмір втрат значною мірою залежить від якості протикорозійних заходів, які використовуються, від методів і способів протикорозійного захисту, а також від дотримання вимог експлуатації засобів захисту.

ВИСНОВКИ

Робота викладачів кафедри прикладної економіки над держбюджетною темою дозволила отримати наступні результати щодо активізації інституційних змін соціально-економічних систем в контексті забезпечення інноваційного розвитку, зокрема:

1 за напрямом досліджень «Науково-прикладні засади активізації інституційних змін соціально-економічних систем в контексті забезпечення інноваційного розвитку» :

- Процес формування інституціонального середовища розвитку МСП в Україні умовно *поділено* на три періоди: I-й – з 1991 р. активізація інституційних змін у політиці розвитку МСП, коли було створено Держпідприємництва України та Український фонд підтримки підприємництва; II-й – з 1998 р., коли безпосередньо протягом 2000–2011 рр. відбувалось становлення та розвиток системи підтримки МСП; III-й – з 2014 р., коли мали місце стагнація та занепад сформованої на той час системи сприяння розвитку МСП, проте спостерігалися окремі, поодинокі, на жаль, хаотичні інституційні

ініціативи протягом 2018–2020 рр. На базі цього систематизовано головні інституційні зміни у розвитку МСП;

- *Відображено економічні зміни в інституціональному середовищі розвитку МСП в Україні* під дією найвагоміших структурних соціально-економічних перетворень і глобальних чинників, а саме: глобалізації, інтернаціоналізації (1991–1997 рр.), інноваційного розвитку, соціалізації, інтелектуалізації економіки (1998–2013 рр.), сталого розвитку, цифровізації (2014–2021 рр.).

- *Представлено* схему впливу дозволила узагальнити тенденції, під дією яких формується інституціональне середовище розвитку МСП, і дає можливість передбачати, завдяки яким складовим та з яких джерел варто очікувати подальших інституційних змін.

- *Доведено*, що освіта та підвищення кваліфікації персоналу стають домінуючими факторами формування конкурентних переваг підприємств у кризових умовах.

- Для підвищення конкурентоспроможності персоналу на підприємствах України *запропоновано* систему заходів, направлених на його збереження й розвиток зокрема: а) забезпечення ефективної зайнятості; б) перегляд механізму оплати праці, направлений на підвищення заробітної плати і доходів працівників; в) удосконалення механізму соціальної безпеки та захищеності працівників; г) інвестування професійного навчання на виробництві упродовж трудового життя; д) розроблення механізму мотивації до праці, через реалізацію творчих здібностей працівників; е) прагнення особи до набуття нових компетенцій та навичок шляхом безперервного навчання тощо.

- *Визначено*, що перспективи національної економіки будуть залежати з одної сторони – від здатності оперативно та ефективно адаптуватися до нових, сучасних вимог сьогодення, викликаних глобалізаційними процесами, з другої – від професіоналізму та соціальної стійкості персоналу.

- *Встановлено*, що інноваційність соціального підприємництва проявляється у модифікованому співвідношенні соціальної цінності та

економічної вигоди, яка формується у вигляді якісного фінансового результату суспільних відносин. Приріст внеску соціальних підприємств у сталий розвиток повинен забезпечуватися сприятливим інституціональним базисом для їх діяльності.

- *Запропонований* алгоритм оцінювання рівня соціально-економічного розвитку на основі інтегрального методу дає можливість врахувати велику кількість показників, що чинять як сприятливий, так і гальмівний вплив на розвиток міста. Проведене прогнозування дасть можливість встановити тенденцію майбутніх змін за моделлю апроксимації, що визначає надійність та достовірність такого прогнозування.

- *Проаналізовано* макроекономічні показники економіки України, що включають поведінкові фактори соціально-економічного розвитку.

- *Проведено* аналіз інвестиційної привабливості регіонів України.

- *Визначено*, що поведінкова економіка є одним із інструментів, який посилює можливості ефективного прийняття економічних рішень суб'єктами та їх вплив на інвестиційну привабливість регіонів.

- *Обґрунтовано* необхідність розширення аналізу інвестиційної привабливості на основі врахування поведінкового аспекту як рушійної сили економічного розвитку. Зазначено, що інструменти поведінкової економіки доцільно використовувати в процесі розробки та проведення соціально-економічної політики.

- *Доведено*, що поведінковий аспект економічного зростання передбачає не просто включення у класичні аналітичні моделі психологічних чинників, а комбінацію мікроекономічних складових з макроекономічними.

- *Сформовано* послідовність розрахунку грошового потоку при оцінюванні ефективності використання поновлюваних паливно-енергетичних ресурсів регіону, у якому враховано вартість поновлюваних та традиційних паливно-енергетичних ресурсів, потенційні дотаційні виплати органів влади за зменшення викидів шкідливих речовин.

На основі визначено підходу для оцінки впливу факторів на результуючі показники *запропоновано* під час перших етапів не тільки не відкидати показники, які не показали зв'язку за результатами КРА. Рекомендовано виконувати аналіз кожного фактору таким чином, щоб використовувати логіку і розгляд “природи” фактору і його зміни, зокрема, за методикою обробки вхідних даних.

- *Обґрунтовано*, що для визначення характеру та ступеня впливу різних груп факторів (соціальних, екологічних, економічних, науково-інтелектуальних факторів) на обсяги викидів шкідливих речовин (діоксид вуглецю, діоксид сірки та оксиди азоту) варто використовувати кореляційний аналіз.

- *Зазначено*, що аналіз впливу окремих груп факторів на викиди шкідливих речовин для країн з розвинутою економікою та країн, що розвиваються дав змогу визначити основні причини впливу на них та можливості щодо їх зміни, використовуючи інструменти “зеленої економіки”.

2 за напрямом досліджень «Підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності нафтогазових підприємств в умовах перманентних кризових явищ»:

- Для визначення рівня розвитку газового ринку, оцінки якісних і кількісних перетворень в процесах, їх впливу на тарифікацію послуг із газопостачання, *досліджено* взаємозв'язок між ризиками ведення господарської діяльності підприємств галузі та економічними процесами в країні.

- *Обґрунтовано* теоретичний підхід до формування тарифної політики держави в сфері газопостачання із врахуванням рівня цифровізації галузі в умовах циклічної економіки

- *Проведено* аналіз наукових досліджень економічних детермінант.

- *Обґрунтовано* необхідність перманентного спостереження за системою тарифоутворення через високу залежність промислових об'єктів господарської діяльності та домашніх господарств від безперервного постачання природного

газу за умов невизначеності та ризику, що на пряму має вплив на українську економіку.

- *Запропоновано* алгоритм та дана математична модель з врахуванням техніко-економічних детермінантів впливу на розподіл природного газу дозволяють отримати оптимальний результат в рамках одного підприємства, що включає в себе структурні одиниці, а також в масштабах групи підприємств, об'єднаних одним керуючим органом, який розподіляє фінансові ресурси на управління ризиками.

- На основі дослідження фінансових коефіцієнтів *виявлено*, що зміни вартість заміни одиниці довжини газопроводу певного діаметру значно збільшують втрати від аварії, а зміни інших коефіцієнтів практично не впливають на загальну величину фінансових втрат.

- В результаті цього *сформовано* загальні вимоги до корпоративної системи управління безпекою газопроводів. Сьогодні керівництву газотранспортних підприємств необхідно звернути велику увагу на ефективність управління саме технічним станом та надійністю ЛЧ МГ. Внаслідок недостатнього обсягу інвестицій погіршується технічний стан об'єктів газотранспортної системи, збільшуються питомі та непродуктивні витрати матеріальних та енергетичних ресурсів.